

formation, evolution and complex structure for osvitology is the development of social production. Its first historically, the highest and most universal form of production is production of a person. But at the dawn of the history of low levels of this form of production caused its disintegration into three components: material production, spiritual production and production of forms of social relations. For thousands of years these types of production developed relatively independently. But the impact of material production was dominant on them. Only in the mid-20th century material production loses its dominance. In the foreground we see first spiritual production, then production of forms of social relations, and finally, the production of a person. Production of a person is crucial is the most universal form of production. Production of a person again converted to the most universal and influential form of production. In turn, the most important component of production of a person is the production of his inorganic body. It takes place in education and training. These features and the general structure of the current state of social production is the main ontological factor which to some extent determines the complex structure and poliaspektnist for osvitology, which studies education. In epistemological plane priority have two factors the interpretation of the essence and structure for osvitology. On the one hand, it features a display ontological manifestations of the main types of production in some categorical mode of production. On the one hand, it a reflection of the main types of social production in categorical row mode of production. On the other – sequential movement of scientific knowledge of nature education from surface educational process to the deeper, hidden and unobvious its definitions: economic, political, social, legal, communication, organizational, spiritual, philosophical.

Keywords: education and learning production; education learning process; epistemology; material production; spiritual production; production of a person; production of forms of social relations; inorganic body of a person; organic body of a person; osvitology.

Рецензенти:

С. Сисоева – д. п. н., проф., член-кореспондент НАПН України
М. Альчук – д. філос. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 23.11. 2015

Прийнято до друку 26.11.2015

УДК 378.4

Маргарита Ткаченко
ORCID ID 0000-0003-2708-1042

БОЛОНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ: ІСТОРІЯ, ТРАДИЦІЇ, СЬОГОДЕННЯ

Завданням національної вищої освіти України є її реформування й адаптація відповідно до міжнародних домовленостей про утворення єдиного освітнього простору в Європі. Процес утворення європейського освітнього простору має назву Болонського. Не дивлячись на багаторічну роз'яснювальну роботу, читання відповідних навчальних курсів для студентів та аспірантів, поза увагою навіть фахівців залишаються головні ідеї болонського процесу. З'ясування закономірності виникнення і усталення назви «Болонський процес» через осягнення історії і традицій Болонського університету, здається, дасть необхідні роз'яснення. У статті коротко викладено історію Болонського університету. Відтворено традиції щодо організаційних засад університетської освіти в Італії часу заснування перших університетів. Автор окреслює різницю між засадами заснування Болонського університету і Паризького університету, що були засновані одними з перших та які поклали початок традиції відмінності між Південними та Північними університетами. У статті наголошено на прецеденті студентського самоврядування, що лежить в інституційній основі Болонського університету. Автор окреслює місію Болонського університету в освітньо-політичному русі, що увійшов в історію під назвою Болонський процес. Традиції вищої освіти, започаткованої Болонським університетом, продовжуються й нині. Це широкий вибір навчальних програм, якість освіти, що відповідає світовим стандартам, студентське самоуправління й самоврядування.

Ключові слова: Болонський університет; Болонський процес; демократичні засади університетської освіти; студентське самоуправління і самоврядування; університетська освіта; університетські рейтинги.

Вступ. Нині важливим завданням національної вищої освіти є її реформування й адаптація відповідно до міжнародних домовленостей про утворення єдиного освітнього простору в Європі. Цей процес розгортається в Європі з кінця ХХ сторіччя. Його назва походить від Болонської

декларації 1999 р., що була підписана в Болонському університеті (м. Болонья, Італія) міністрами освіти європейських країн, що долучилися до процесу. Хоча ухваленню цього документа безпосередньо передували Конвенція про визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському

регіоні (Лісабонський університет, м. Лісабон, Португалія, 1997 р.), розроблена і прийнята під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО, а також Сорбоннська декларація (Сорбонна, м. Париж, Франція, 1998 р.) про формування відкритого європейського простору у сфері вищої школи, – процес утворення єдиного європейського освітнього простору називається Болонським.

За змістом Болонський процес, як зазначає В. І. Луговий, «це утворення єдиного узгодженого європейського простору вищої освіти для забезпечення світової конкурентоспроможності фахівців євро регіону. У цьому процесі беруть участь 46 країн, його підтримано Європейською Комісією і Радою Європи» (Луговий В. І., 2008, с. 64). Особливістю й вимогою Болонського процесу є вимога реформування освітніх систем усіх країн задля досягнення уніфікованих і порівнюваних характеристик.

Важливим кроком на шляху України до євроінтеграції було приєднання України до країн-учасниць Болонського процесу, що відбулося 19 травня 2005 року у норвезькому місті Бергені на Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти. У дослідженнях з різних галузей гуманітарної науки – філософії, філософії освіти, соціальної психології, педагогіці, з'явилася велика кількість публікацій, монографій і дисертацій, у яких аналізуються проблеми прозорості та порівнянності ступенів, двоциклічності вищої освіти, запровадження системи кредитів на зразок ECTS, мобільності студентів та викладачів, забезпечення якості вищої освіти, підвищення привабливості здобуття вищої освіти у європейських закладах та з інших проблем Болонського процесу. Проте, не дивлячись на багаторічну роз'яснювальну роботу, читання відповідних навчальних курсів для студентів тощо, поза увагою навіть фахівців залишаються головні ідеї процесу узгодження освітніх систем країн Європи. Про це відзначає О.О. Беляков: «Багато хто у ВНЗ більш стурбовані модульно-рейтинговою системою оцінювання, аніж тим, заради чого вона запроваджена» (Беляков О. О., 2008, с. 51). Соціологічні дослідження доводять, про це свідчить С. І. Іванченко, що «результати опитувань серед населення, зокрема серед фахівців і студентів, демонструють неоднозначне ставлення до Болонського процесу, нерозуміння глобальних цілей, задля яких проводяться ці перетворення» (Фролов П. Д., 2013, с. 205). Ми не маємо за мету наводити у статті положення декларацій щодо його цілей і процедур, проте, з'ясування закономірностей виникнення й усталення назви «Болонський процес» через осягнення історії і традицій Болонського університету та їхньої ролі у розвитку освіти Європи, на наш погляд, дасть необхідні роз'яснення. Отже варто повернутися до історії і традицій найстарішого університету Європи, назву якого перейняв грандіозний Європейський процес у галузі вищої освіти, що

зачепив практично усі європейські національні суспільства, аби пришвидшити очікувані його наслідки.

Мета статті полягає у розгляді історії, традицій і сьогодення Болонського університету, що підтвердить закономірність назви Болонський процес. Завданнями статті є: з'ясування організаційних засад Болонського університету, аналіз змістової частини навчання, розгляд сьогодення університету в контексті його традицій.

Історія, традиції та сьогодення Болонського університету. Дослідження проблем виникнення університету як навчальної та соціальної інституції, питань засадничих основ організації університетської освіти в історичному аспекті здійснювали Ж. Деріда, П. Грендлер, Ж. Ле Гофф, Дж. Г. Лінч, Дж. Ньюмен, Х. Ортега-і-Гассет. В останнє десятиліття стають актуальними і частотними розвідки щодо історії університетів у вітчизняних дослідженнях Т. А. Жижек, С. М. Квіта, В. Г. Кременя, С. В. Курбатова, В. С. Лутая, Л. М. Панченка, М. В. Полякова, С. В. Пролеєва, Н. С. Суворова та ін.

Історіографічні дослідження доводять, що першим університетом Європи постав Болонський університет, заснований у 1088 році. Статус університету йому було надано спеціальною хартією, яку оприлюднив у 1158 р. імператор Фридрих I Барбаросса. Болонський університет був дуже популярним закладом освіти, про що свідчить велика кількість учнів, які там навчалися. Наприклад, у XIII столітті кількість учнів Болонського університету сягала десяти тисяч (Товажнянський Л. Л., 2004, с. 16).

Хоч сама дата заснування, 1088 рік, як вважає Вальтер Рюег, є дещо умовною: «Цю дату було визначено спеціальною комісією на чолі з Джозуе Кардуччі як найбільш прийнятну для святкування грандіозного ювілею за участю королівської родини та ректорів університетів з усього світу. Мета цього святкування полягала у привнесенні у свідомість італійців та людства того факту, що ще остаточно не завершено об'єднання країни легітимізується та спирається на вісім віків традиції вільного викладання та досліджень в Університеті Болоньї, а також на національне й світове значення цієї традиції» (Курбатов С. В., 2014, с. 15). Отже, уже у XIX ст. університетська освіта і її за давність були визначним суспільним чинником.

Більш як за сторіччя після становлення Болонського з'являються інші найстаріші університети Європи: Кембрідж (1209 р.), Оксфорд (друга половина XII – початок XIII ст.), Паризький – Сорбонна (1215), Саламанкський (1218), Лісабонський (1290), Празький – Карлів університет (1348), Краковський (1364), Віденьський (1365), Гейдельберзький (1386) (Товажнянський Л. Л., 2004, с. 16).

Практично всі дослідники пов'язують виникнення університетів із новими соціально-економічними

умовами буття Європи. Аграрне суспільство поступово змінюється промисловим, що обумовлено виникненням міст. «Міста виникають як епіцентри творення нової, «штучної реальності», які створюють принципово нові форми цивілізованого буття, – пише С. В. Курбатов. – А люди розуму, інтелектуали, стають своєрідним мозковим центром цього грандіозного проекту» (Курбатов С. В., 2014, с. 17). Це означає виникнення не лише урбаністичних утворень, об'єднаних певним типом соціально-економічної діяльності, а й розповсюдження нового типу соціальних угруповань, у даному випадку пов'язаних з новою сферою суспільних відносин – університетською освітою.

«Початки університету в Болоньї пов'язують із діяльністю школи правознавців у цьому місті, насамперед з діяльністю юриста Ірнерія. Саме він успішно вивчав і точно трактував джерела римського (юстиніанова) права, реальна потреба в якому виникла на той час у суспільстві. Ірнерій з учнями розгорнув широке вивчення римського права з метою встановлення його істинного і повного змісту», пишуть вітчизняні дослідники М. В. Поляков та В. П. Савчук (Поляков М. В., 2004, с. 24). Таким чином, виникнення університетів М. В. Поляков і В. П. Савчук пояснюють необхідністю передачі знання, тобто ставлять у голову навчальну функцію на потреби соціуму.

Зовсім іншої, якщо не протилежної, думки дотримується Джозеф Г. Лінч. «Найдавніші університети, – засвідчує Джозеф Г. Лінч, – ... народилися радше із суспільної боротьби, а не з книг. Ключ до розуміння цього процесу дає нам саме значення слова «університет». У наші часи його застосовують тільки до освітніх інституцій. Але в Середні Віки воно мало ширше значення. Воно означало сукупність або корпорацію, і було спочатку цеховим терміном, тобто, висловлюючись по-сучасному, означало щось на зразок професійної спілки. Таким словом називали угруповання людей, організованих для захисту своїх інтересів, передусім економічних» (Лінч Джозеф Г., 1994, с. 327). Виходить, що університет був покликаний для виконання зовсім іншої суспільної функції – захисту інтересів соціальних груп, пов'язаних із вищою освітою.

Примітним є факт, що у Парижі ініціаторами утворення професійної спілки були викладачі – «магістри», які разом зі студентами об'єдналися для спільного самозахисту, й таким чином народився середньовічний Паризький «університет». Для парижан і магістри, і студенти були чужинцями, через що й виникло протистояння, в якому міщани ставилися до них несправедливо, поліція була настроєна вороже, суд відмовляв у нормальному розгляді справ тощо. Магістри мали й заперечення щодо канцлера єпископа, який надавав право учителюванню, наглядав за змістом програм та надавав учені ступені. З бурхливим розвитком

шкіл у магістрів (представників викладацького прошарку) зростало почуття корпоративної солідарності та потяг до незалежності, внаслідок чого, після кількох бурхливих виступів, магістри звернулися до короля Філіпа II Августа (1180–1223 рр.). Король видав документа, який мав захищати корпорацію і надалі (Лінч Джозеф Г., 1994, с. 331).

Зовсім інакше було в Болоньї. У місті цінували викладання права, що мало велику практичну вагу в урбанізованій Італії, тому ставилися до вчителів університету добре, багато хто з них були громадянами Болоньї. До того ж, студенти, що вивчали право, часто вже мали освіту, отриману за іншими напрямками у цьому ж університеті. Тому тут у гільдію організувалися саме студенти. «Власне вони створили два «університети», один для італійців і другий для студентів заальпійських країн. Студентські університети обирали управителів, вели переговори з міськими властями та з магістрами, які у свою чергу утворили гільдію для захисту власних інтересів. Болонська модель студентського університету згодом дістала широке розповсюдження в Південній Європі, а потім і в Латинській Америці» (Лінч Джозеф Г., 1994, с. 331), – наголошує Джозеф Г. Лінч.

Отже, і в Болоньї, і в Парижі основною функцією університетів, на думку Джозефа Г. Лінча, була однакова функція – захисту професійних інтересів. Різницю складала одна, проте дуже важлива деталь: чий інтереси, якої групи, верстви населення вони захищали. Як видно з викладу, у Болоньї університет був покликаний захищати студентство, а у Парижі – викладацький склад – магістрів.

Хоча були й інші суттєві відмінності. Пол Ф. Грендлер зазначає: «Південні й Північні університети Європи дуже відрізнялися, хоча відмінності мало хто розумів за межами кола істориків університетів. Організація, відносна важливість дисциплін, розподіл викладачів і студентів, рівень викладання значною мірою визначили ролі, які Південні й Північні університети відіграли у часи Ренесансу й Реформації» (Magna Charta Universitatum, с. 4).

Звичайно, усі тогочасні університети мали спільні риси. Латина була мовою навчальних текстів, лекцій, диспутів та іспитів. Професори читали лекції за працями Аристотеля з логіки, натурфілософії й метафізики. Вони коментували праці Гіппократа, Галена й Авіценни з медицини. Професори права детально розбирали Римське цивільне й канонічне право. Якщо університети вітали гуманітарні студії у навчальному плані, то студенти слухали лекції за творами Вергілія, Цицерона та інших римських та грецьких гуманістів (Magna Charta Universitatum, с. 4–5).

Узагальнюючи методи викладання в університетах і спосіб мислення, ними породжений, Джозеф Г. Лінч робить наступні висновки

щодо ролі університетів у середньовічному суспільстві: «... попри невелику кількість студентів, їхній культурний вплив був дуже великий. Їхні випускники одержували змогу влаштуватися на вигідні посади в церкві або державі ... Університетський ступінь був найвищою рекомендацією» (Лінч Джозеф Г., 1994, с. 333). І далі: «Університети мали також великий вплив на суспільство в цілому. Університетські випускники багато писали, і ті праці, які до нас дійшли, вміло скомпоновані й часто сповнені глибоких думок, іноді примушують нас забувати, що вони не були типовими. Переважну більшість населення у середньовічному суспільстві складали неписьменні селяни або напівграмотні жителі міст, що дотримувалися своїх за давнини вірувань, звичаїв та цінностей, які нам дуже важко зрозуміти, бо наші люди не залишили по собі письмових документів. Проте випускники університетів складали одну з еліт середньовічного суспільства, ту, яка володіла пером і книжною наукою» (Лінч Джозеф Г., 1994, с. 334).

Відмінності Болонського університету (як й інших університетів Італії, що постали за аналогією до нього) значні. За свідченням Пола Ф. Грендлера, Болонський університет у 1470-х рр., найбільший на той час в Італії, мав майже 40 професорів права та 14 професорів медицини, до того 21 викладач вільних мистецтв (гуманітарних наук, логіки, філософії і математики), але жодного теолога. У 1520-х рр. спостерігається збільшення до 45 професорів права, 29 професорів медицини, 25 викладачів вільних мистецтв і так само жодного теолога. І навіть в останню третину XVI ст., коли кількість професури трохи зменшилася, і вплив Тридентського собору був очевидним, Болонья мала 30 професорів права, 21 професора медицини, 18 професорів з вільних мистецтв і лише від одного до чотирьох теологів (Magna Charta Universitatum, с. 4-5).

Підсумовуючи, Пол Ф. Грендлер наводить наступні дані: 75% італійських професорів викладали право і медицину, інші 20% – вільні мистецтва і щонайбільше 5% – теологію. Наприклад, в Оксфорді було один або два викладачі з медицини і лише один з права у будь-який з років XVI ст. (Magna Charta Universitatum, с. 6).

Цікаві дані історичного походження двоступеневої університетської освіти наводять сучасні дослідники. На факультеті мистецтв, який згодом отримав назву філософського, викладали так звані тривіум (trivium) – граматику, риторика, діалектика (логіка) та квадрівіум (quadrivium) – арифметика, геометрія, астрономія, музика. Після оволодіння курсом тривіума та складання відповідного іспиту школяру присуджувався ступінь бакалавра мистецтв. Після оволодіння курсом квадрівіума та складання усних іспитів та публічного захисту дисертації, схваленої факультетом, – ступінь магістра мистецтв (magister artium liberalium). Особи, що витримали

іспити, називалися магістрантами. Випускникам правничого, медичного та теологічного факультетів після захисту дисертацій присуджувався ступінь доктора відповідних наук (доктор права, доктор медицини, доктор теології). Згодом ступінь доктора стали присуджувати і випускникам філософських факультетів (доктор філософії). Ступінь доктора наук вперше стали присуджувати у Болонському університеті у 1130 році (Товажнянський Л. Л., 2004, с. 16–17).

Традиції вищої освіти, започаткованої Болонським університетом, продовжуються й нині. В університетах Італії, свідчать С. О. Сисоєва, Т.Є. Кристопчук, можна отримати диплом бакалавра (laurea), провчившись (залежно від спеціальності) чотири-шість років. Диплом магістра (Diploma universitario) – після закінчення ще трирічного курсу. Навчання на тому чи іншому рівні завершується захистом дипломної роботи. Впродовж року студент має три сесії, і сам вирішує, які дисципліни вивчати (за винятком деяких обов'язкових) й коли скласти іспити, тому студенти мають свій індивідуальний навчальний план (Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є., 2012, с. 81).

Після трьох років роботи за фахом випускник університету може вступити до докторантури. Зарахування відбувається за результатами письмових іспитів чи усних тестів. Ті, хто веде успішну дослідницьку роботу, захищаються – отримують ступінь доктора наук (Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є., 2012, с. 84).

Наразі у сучасному Болонському університеті 11 шкіл (інститутів або факультетів): політичних наук; права, сільського господарства та ветеринарної медицини; економіки, управління та статистики; фармацевтики, біотехнології та спортивних наук; будівництва та архітектури; мистецтв; гуманітарних наук та культурної спадщини; іноземних мов і літератури, та технічного перекладу; медицини; психології і освіти; точних наук. Надзвичайно різноманітними є й навчальні програми університету, орієнтовані на різний обсяг і призначення освіти. У 2015/2016 рр. для вступників передбачено 209 навчальних програм (University of Bologna).

Наразі якість університетської освіти і відповідність самого університету світовим стандартам визначається за допомогою рейтингування (процедури розподілу університетів за рейтинговою шкалою). Потрібно визнати, що серед університетів світу Болонський університет посідає достойні місця. Так, згідно рейтингу за 2014/15 р. за рейтингом кращих університетів світу (QS World University Rankings) Болонський університет займає 182 місце у світі та перше місце у Італії. Згідно Академічного рейтингу університетів світу (Academic Ranking of World Universities (ARWU)) у 2015 р. Болонський університет займає 201-300 місце у світі та шосте-восьме місце у Італії.

Відповідно до рейтингу журналу Times Higher Education (THE) (Times Higher Education World University Rankings) у 2014/15 р. Болонський університет займає 276-300 місце у світі та восьме-дев'яте місце у Італії (University of Bologna).

Що стосується студентського самоуправління, самоврядування в нинішньому Болонському університеті, звернемося до документів самого університета. Університетський Сенат (University of Bologna) є представницьким органом університетської спільноти. Він бере участь у загальному управлінні університетом та призначає членів Ради керівників. Сенат виконує функцію координації, виступаючи в якості сполучної ланки між різними структурами університету. Він співпрацює: з ректором у керівництві та координації діяльності наукових і навчальних заходів; з Радою керівників з метою стратегічного управління на річний і трирічний строк фінансового програмування та роботи з персоналом. Складається з 35 членів, з яких п'ятеро студентів і один представник студентства.

Рада керівників (University of Bologna) відповідає за стратегічне планування, а також фінансове та кадрове планування університету. Вона виконує свої функції з метою підвищення ефективності та якості інституціональної діяльності університету, відповідно до критеріїв ефективності, грошей і захисту прав; вона також контролює фінансовий баланс діяльності університету. Складається з 11 членів.

Студентська рада (University of Bologna) – це офіційний студентський представницький орган в університеті. Рада, члени якої призначаються на два роки, вибирають представників до Сенату університету і Ради керівників. Основний обов'язок цього представницького органу – висловлення думки там, де присутні студентські інтереси. Нараховує Студентська рада 33 особи.

Є також така форма захисту інтересів студентства як Студент-омбудсмен (University of Bologna). Виконання такої функції обумовлено у статті 15 Статуту університету. Студент-омбудсмен отримує скарги, що стосуються порушення та обмеження прав студентів. Омбудсмен приймає по середах з 10 до 12 години. З 1 серпня по 8 вересня (під час літніх канікул) його офіс не працює. При необхідності студенти можуть написати йому по електронній пошті.

Болонський університет не випадково став ініціатором міжурядової міжнародної реформи у 1999 р. За тринадцять років до того, у 1986 р. цей заклад виступив із пропозицією створення Великої Хартії університетів (Magna Charta Universitatum), яка була розроблена і остаточно підписана у Болоньї у 1988р., з нагоди святкування 900-річчя болонського університету. У цьому документі закладено важливі підвалини так званої «автономії університетів». Університет визначається як «хоронитель традиції європейського гуманізму» що «постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає гео-

графічні та політичні кордони і затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур». Одним із засобів реалізації цієї програми було визначено те, що університети «стимулюють мобільність викладачів і студентів, а також запроваджують спільну політику в питаннях рівного статусу, звань і іспитів без упередженого ставлення до національних дипломів» (Magna Charta Universitatum).

Висновки. З цивілізаційним розвитком суспільства виникає потреба передачі знань великій кількості людей. Відбуваються відповідні зміни у свідомості пересічної людини й виникає феномен нових цінностей – освітніх. Знання, яке було сакральним, таким, що передавалося у спадок по генеалогічній (як сімейна цінність), або цеховій (як закрита, корпоративна культура) лінії, стає суспільно доступним, набуває цінності загального суспільного надбання. Утворюються нові соціальні інституції – університети.

Болонський університет постав першим університетом Європи. Університет як соціальне утворення для передачі знань попервах інституційно виник за ініціативою різних соціальних угруповань і виконував функцію захисту: студентства (у Болонському університеті), викладачів (у Паризькому університеті). Це пізніше набуло розуміння і значення університету як інституції з демократичними засадами.

Різниця була не лише в інституційних засадах університетів, а й у змістових лініях навчання, як ми сказали б тепер – у навчальних планах. У Болонському (й університетах Італії) акцент робився на світських науках на потребу цивільного суспільства, що свідчить про демократичні процеси соціуму У Паризькому (і університетах Англії, Германії тощо) акцент у навчальних дисциплінах робився на теології на потребу клерикальної влади, що свідчить про авторитарні, тоталітарні тенденції у розвитку соціуму. Звідси так звана Південна й Північна моделі університету.

Традиції демократичних засад у Болонському університеті збереглися протягом сторіч. Про це свідчить ініціатива закладу щодо укладення у наш час й ухвалення Великої Хартії Університетів, що закріплює демократичні наміри. Підтверджує це і сучасна управлінська мережа Болонського університету, в якій студентство входить практично до усіх управлінських структур.

Отже, саме традиція демократичності і якості освіти, що її надає протягом віків Болонський університет, виокремила його з-поміж інших університетів Європи. І, зумовлена цивілізаційним викликом підвищення якості освіти і соціальних перетворень суспільства у бік його демократизації і самоуправління, вивищила Болонський університет до лідерів Європейського руху за утворення спільного європейського простору на зазначених засадах.

Література

1. **Беляков О. О.** Впровадження ідей Болонського процесу: чого бракує Україні? / О.О. Беляков // Вчені записки університету «КРОК». – 2008. – Вип. 18. – Том 1. – С. 50–58.
2. Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації європейської вищої школи: Тематична збірка для професорсько-викладацького складу. – К.: КНЕУ, 2005.– 234 с. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1048 с.
3. **Закусило О. К.** Вхідження в європейський освітній простір: романтична ретроспектива і прагматична перспектива / О. К. Закусило // Ідея університету: сучасний дискурс : монографія / Л. В. Губерський, В. Г.Кремень, С. В. Курбатов та ін. / за ред. Л. В.Губерського, А. С.Філіпенка. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – 367 с.
4. **Курбатов С. В.** Феномен університету в контексті часових та просторових викликів : монографія / С.В. Курбатов. – Суми: Університетська книга, 2014.– 262 с.
5. **Лінч Джозеф Г.** Середньовічна церква : Коротка історія / Джозеф Г. Лінч / Пер. з англ. Віктора Шовкуна. – К.: «Основи», 1994. – 492 с.
6. **Луговий В. І.** Болонський процес // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головн. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 64–65.
7. Модернізаційні процеси в освіті та суспільстві: психотехнології супроводу : [монографія] / за ред. П. Д. Фролова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 312 с.
8. Національна доповідь щодо вступу України в Болонський процес. – К.: ТОВ «Освіта України», 2004. – 31 с.
9. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоевої. – К.: «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. – 460 с.
10. **Поляков М. В.** Класичний університет. Еволюція, сучасний стан, перспективи / М. В. Поляков, В. С. Савчук. – К.: Генеза, 2004. – 416 с.
11. **Сисоева С. О., Кристопчук Т. Є.** Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навчальний посібник / С. О. Сисоева, Т. Є. Кристопчук; Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка. – Рівне: Овід, 2012. – 352 с.
12. **Товажнянський Л. Л.** Болонський процес: цикли, ступені, кредити / Л. Л. Товажнянський, Є. І. Сокол, Б. В. Клименко. – Х.: НТУ «ХПІ», 2004. – 143 с.
13. **Grendler Paul F.** The Universities of the Renaissance and Reformation / Paul F. Grendler // Renaissance Quarterly. – Vol. 57, No. 1, Spring, 2004. – Pp. 1–42.
14. Magna Charta Universitatum // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magna-charta-universitatum>
15. **Marginson Simon** University rankings and social science / Simon Marginson // European Journal of Education. – Vol. 49, No. 1, 2014. – Pp. 45-59, doi: 10.1111/ejed.12061.
16. University of Bologna / [Електронний ресурс] : Wikipedia. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Bologna

Małgorzata Tkaczenko. UNIWERSYTET W BOLONII: HISTORIA, TRADYCJE, WSPÓŁCZESNOŚĆ

W artykule zaprezentowano proces tworzenia się europejskiego szkolnictwa wyższego na podstawie historii Uniwersytetu w Bolonii. Opisano tradycję kształcenia uniwersyteckiego we Włoszech, poczynając od pierwszych uniwersytetów. Autorka przypomina sprawę bezprecedensową, jaką był samorząd studencki, stanowiący podstawę instytucjonalną Uniwersytetu w Bolonii; przedstawia misję Uniwersytetu w Bolonii: kształcenie i ruch polityczny, który przeszedł do historii jako proces boloński.

Słowa kluczowe: Uniwersytet w Bolonii; proces boloński; wykształcenie wyższe; samorząd studencki; zasady demokratyczne wykształcenia wyższego; rankingi uczelni.

Marharyta Tkachenko. UNIVERSITY OF BOLOGNA: HISTORY, TRADITIONS, NOWADAYS

The paper summarizes the history of the University of Bologna. The author describes the organizational framework for university education in Italy during the founding of the first universities. The author explains the mission of the University of Bologna in the educational and political movement that went down in history as the Bologna process.

Keywords: University of Bologna; Bologna Process; university education.

Рецензенти:

С. Курбатов – д. філос. н.
С. Сисоева – д. пед. н., проф., чл.-кор. НАПН України

Стаття надійшла до редакції 20.11.2015
Прийнято до друку 26.11.2015